

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA INTEGRATIV PEDAGOGIK YONDASHUVNING IMKONIYATLARI

Xolmatova Sarvinoz

*University of Business and Science Maktabgacha-boshlang‘ich ta’lim va sport faoliyati
kafedrası o‘qituvchisi*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23256292>

ANNOTATSIYA. Ushbu tezis maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishda integrativ pedagogik yondashuvning nazariy asoslari va metodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Integratsiya ta’lim mazmuni, bolalar faoliyati va rivojlanish vazifalarini umumiy bilish maqsadi atrofida o‘zaro bog‘lash usuli sifatida talqin etiladi. Milliy me‘yoriy hujjatlar, “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi hamda maktabgacha pedagogikaga oid manbalar asosida integrativ faoliyatni tashkil etishning pedagogik shartlari yoritiladi. Bolalarda taqqoslash, guruhlash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, sodda xulosalar chiqarish va o‘zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik yechimlar taklif etiladi. Integrativ yondashuvning imkoniyatlari faoliyatlar sonini ko‘paytirishdan ko‘ra, ular o‘rtasidagi mazmuniy aloqani ta‘minlash, bolaning mustaqil izlanishini qo‘llab-quvvatlash va individual rivojlanish dinamikasini kuzatish bilan bog‘liqligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tafakkur, integrativ yondashuv, rivojlanish sohalari, bilish faoliyati, mazmuniy bog‘liqlik, rivojlantiruvchi muhit, pedagogik kuzatish.

KIRISH. Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirish ta’lim-tarbiya jarayonining mazmuni va tashkil etilishiga bevosita bog‘liq bo‘lgan muhim pedagogik vazifadir. Bola atrofidagi hodisalarni kuzatadi, buyumlarning belgilarini farqlaydi, ularning o‘xshash va farqli tomonlarini aniqlaydi hamda o‘z tajribasi asosida sodda xulosalar chiqarishga intiladi. Ushbu jarayonda tarbiyachining vazifasi bolaga tayyor ma‘lumotlarni yetkazish bilan cheklanmaydi. U bolaning kuzatishi, amaliy harakati, fikrini ifodalashi va o‘z yechimini tekshirishi uchun mazmunli sharoit yaratishi lozim.

“Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonunda bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, uning rivojlanishi uchun sharoit yaratish va maktabgacha ta’lim bilan keyingi ta’lim bosqichi o‘rtasidagi izchillikni ta‘minlashga oid tamoyillar belgilangan [1]. Ushbu tamoyillar tafakkurni rivojlantirishni bolaning umumiy kamoloti bilan bog‘liq holda tashkil etishga asos bo‘ladi.

Tafakkurni rivojlantirish nuqtayi nazaridan alohida faoliyatlarda o‘zlashtirilgan bilimlar o‘rtasida aloqa o‘rnatilishi muhimdir. Masalan, bola predmetlarni sanashi, ularning rasmini chizishi va nomini aytishi mumkin. Biroq bu harakatlar yagona bilish vazifasi bilan bog‘lanmasa, bola o‘zlashtirgan bilimni boshqa sharoitda qo‘llashga yetarli imkoniyat olmasligi mumkin. Integrativ pedagogik yondashuv ana shu aloqalarni maqsadli tashkil etishga xizmat qiladi.

Maqolaning asosiy maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishda integrativ pedagogik yondashuvning imkoniyatlarini nazariy jihatdan yoritish hamda uni qo‘llashga doir metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot me‘yoriy hujjatlar va dasturiy manbalarni mazmuniy tahlil qilish, pedagogik tushunchalarni qiyoslash hamda metodik loyihalashtirish usullariga asoslanadi. Asosiy e‘tibor rivojlanish sohalarining o‘zaro aloqasi, faoliyatlar orasidagi mazmuniy izchillik va bolaning fikrlash harakatlarini qo‘llab-quvvatlash masalalariga qaratildi. Quyida keltirilgan faoliyat namunalari muallif tomonidan taklif etilayotgan metodik ishlanmalardir; ular tajriba-sinov natijalari sifatida taqdim etilmaydi.

Integrativ pedagogik yondashuv mazkur maqolada turli rivojlanish vazifalari va faoliyat turlarini bola uchun tushunarli bo‘lgan umumiy mazmun asosida bog‘lash sifatida talqin qilinadi. Bunda nutqiy, matematik, tasviriy, konstruktiv va tadqiqiy faoliyatlar muayyan predmet yoki

hodisani anglashga xizmat qiladi. Integratsiyaning asosiy belgisi faoliyatlarning bir mavzuga tegishli ekanligigina emas, balki bir faoliyatda o’rtirilgan tajribaning boshqasida foydalanilishidir.

Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartida bolaning rivojlanishi besh soha doirasida belgilangan: jismoniy rivojlanish va sog’lom turmush tarzini shakllantirish; ijtimoiy-hissiy rivojlanish; nutq, muloqot, o’qish va yozish malakalari; bilish jarayonining rivojlanishi; ijodiy rivojlanish. Bilish sohasi intellektual-anglash, elementar matematik malakalar hamda tadqiqiy-bilish va samarali refleksiv faoliyatni qamrab oladi [2]. Ushbu tuzilma tafakkur bilan bog’liq vazifalarni boshqa rivojlanish sohalari bilan uyg’unlashtirish uchun tayanch vazifasini bajaradi.

“Ilk qadam” davlat o’quv dasturining 2022-yildagi takomillashtirilgan ikkinchi nashrida ta’lim-tarbiya jarayonini bolaning hayoti va atrof-muhiti bilan bog’liq umumiy mavzular asosida tashkil etish hamda rivojlanish markazlaridagi faoliyatlar integratsiyasini ta’minlash ko’zda tutilgan. Dasturda bolaning tashabbusi, tanlovi va individual ehtiyojlarini hisobga olishga ham e’tibor qaratilgan [3].

F. Qodirova, Sh. Toshpo’latova, N. Kayumova va M. A’zamovanning “Maktabgacha pedagogika” darsligi aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik, ekologik va boshqa tarbiya yo’nalishlarining mazmuni, vositalari hamda usullarini qamrab oladi [4]. Ushbu yo’nalishlarni umumiy pedagogik jarayon doirasida ko’rib chiqish integrativ yondashuvni muvofiq qilish uchun nazariy kontekst yaratadi.

Mazkur manbalar tahlilidan kelib chiqib, integrativ yondashuvni uch o’zaro bog’liq darajada loyihalashtirish taklif etiladi. Mazmun darajasida bola o’rganadigan predmet yoki hodisaning turli belgilari bog’lanadi. Faoliyat darajasida kuzatish, amaliy sinash, tasvirlash va tushuntirish bir-birini davom ettiradi. Natija darajasida esa bola egallagan tajribasidan yangi vazifani bajarishda foydalanadi. Bu tasnif maqolaning mualliflik yondashuvi bo’lib, integrativ faoliyatning mazmuniy izchilligini aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Nazariy tahlil integrativ yondashuvning tafakkurni rivojlantirish imkoniyatlarini bolaning bir predmet yoki hodisaga turli tomondan murojaat qilishi bilan bog’lashga asos beradi. Bola predmetni kuzatganda uning tashqi belgilarini ajratadi, amaliy harakatda xususiyatlarini sinaydi, tasvirlashda muhim belgilarini tanlaydi, tushuntirishda esa ular o’rtasidagi aloqani ifodalashga urinadi. Shunday qilib, bir bilish vazifasi doirasida turli fikrlash harakatlarini mashq qilish imkoniyati yaratiladi.

Integrativ faoliyatni tashkil etishda umumiy mavzu bilan umumiy bilish maqsadini farqlash zarur. Masalan, “Transport” mavzusida mashina rasmini chizish, transport nomlarini aytish va g’ildiraklarni sanash mavzuga oid faoliyatlardir. Ularni “Transport vositasi vazifasiga mos bo’lishi uchun qanday tuzilishi kerak?” degan umumiy maqsad bilan bog’lash esa bolani predmetning shakli, hajmi va vazifasi o’rtasidagi munosabatni anglashga yo’naltiradi. Bunda har bir faoliyat oldingisida aniqlangan belgini boyitishi yoki tekshirishi kerak.

Tafakkurni rivojlantirishga yo’naltirilgan integratsiyaning amaliy namunasini “O’yinchoq uchun mustahkam ko’priq quramiz” faoliyati orqali ko’rsatish mumkin. Ushbu ishlanma katta va tayyorlov guruhlar uchun moslashtirilishi mumkin. Bolalarga ikki tayanch orasidan o’yinchoq mashina o’tishi kerakligi tushuntiriladi. Ular xavfsiz qurilish materiallarini tanlaydi, ko’priqning uzunligi va tayanchlar joylashuvini belgilaydi, qurilmani sinab ko’radi.

Faoliyat davomida matematik mazmun masofa va uzunlikni taqqoslash orqali yuzaga chiqadi. Konstruktiv faoliyat qismlarni joylashtirish va birlashtirishda namoyon bo’ladi. Nutqiy faoliyat bolaning o’z tanlovini izohlashi bilan bog’lanadi. Hamkorlik esa vazifalarni kelishib bajarish va bir-birining taklifini muvofiq qilish jarayonida amalga oshadi. Bunda asosiy bilish vazifasi barcha faoliyatlarni birlashtirib turadi: ko’priqning qaysi tuzilishi o’yinchoqni ko’tara olishini aniqlash.

Tarbiyachi ko’priqning tayyor namunasini darhol ko’rsatish o’rniga bolaning rejasini tinglashi, sinashga imkon berishi va natijaga e’tiborini qaratishi maqsadga muvofiq. Ko’priq egilib qolsa, bola tayanchlarni yaqinlashtirish, ustki qismni o’zgartirish yoki boshqa material

28.09.2026

tanlash imkoniyatlarini ko‘rib chiqadi. Keyingi vazifada tayanchlar orasidagi masofa o‘zgartiriladi. Shu orqali bola avvalgi yechimni takrorlash bilan cheklanmay, uni yangi sharoitga moslashtirishga urinadi. Mazkur namuna integratsiyaning tafakkur uchun ahamiyatini bilimni faoliyatlar orasida va o‘zgargan vaziyatda qo‘llash orqali ochib beradi.

Boshqa bir metodik namuna sifatida “Urug‘dan niholgacha” mavzusini olish mumkin. Bolalar o‘simlik urug‘ini kuzatadi, uning o‘shiga doir dastlabki taxminini bildiradi, tarbiyachi bilan birgalikda parvarish qiladi hamda vaqt davomida yuz bergan o‘zgarishlarni rasm yoki soddaga belgilar orqali qayd etadi. Kuzatish natijalari suhbatda muhokama qilinadi, rasmlar esa o‘zgarishlar ketma-ketligini tushuntirish uchun ishlatiladi.

Ushbu faoliyatning mazmuniy markazi o‘simlik nomlarini yodlashdan ko‘ra, o‘sh jarayonidagi o‘zgarishlarni anglashdir. Bola “avval”, “keyin”, “balandroq”, “ko‘proq” kabi tushunchalarni muayyan tajriba bilan bog‘laydi. Tarbiyachi bir nechta sharoitni bir vaqtda o‘zgartirib, soddaga kuzatishdan qat’iy ilmiy xulosa chiqarishga undamasligi kerak. Maktabgacha yosh uchun asosiy vazifa kuzatilgan holatni tasvirlash, taqqoslash va taxminni amaliy natija bilan bog‘lashdan iborat.

Integrativ yondashuvni mahalliy hayotiy mazmun bilan boyitish ham metodik jihatdan ahamiyatlidir. Meva-sabzavotlar, bog‘ va tomorqa, non tayyorlash, hunarmandchilik buyumlari yoki oiladagi kundalik ishlar bola uchun tanish tajriba manbalaridir. Masalan, savatdagi mevalarni guruhlashda bola rang, shakl va kattalik belgilarini farqlashi, ularni joylashtirishda sig‘imni hisobga olishi, o‘z tanlovini tushuntirishi mumkin. Bunda tanish predmet bolaning kuzatishi va fikr yuritishi uchun qulay boshlang‘ich nuqtaga aylanadi.

Integrativ faoliyatni barcha yosh guruhlarida bir xil murakkablikda tashkil etish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Metodik jihatdan kichik guruhda ko‘zga yaqqol tashlanadigan belgilarni aniqlash va soddaga amaliy harakatlarga tayanish maqsadga muvofiq. O‘rta guruhda ikki belgini taqqoslash, soddaga guruhlash va harakatlar ketma-ketligini tushuntirishga imkon berish mumkin. Katta va tayyorlov guruhlarida esa vazifani rejalashtirish, yechimni sinash, o‘zgartirish va natijani izohlashga ko‘proq o‘rin ajratiladi. Ushbu tavsiyalar har bir bolaning individual imkoniyatlariga qarab moslashtirilishi lozim.

Integratsiyaning muhim sharti bolaning bilish faoliyatida ishtirok etish usullarini xilma-xil tashkil etishdir. Bola fikrini og‘zaki tushuntirishi, predmetlarni joylashtirib ko‘rsatishi, rasm chizishi yoki amaliy harakat orqali ifodalashi mumkin. Shu sababli tafakkurning rivojlanishini faqat nutqiy javob hajmi bilan baholash yetarli emas. Ayniqsa, nutqiy ifodasi qiyinlashgan bolalarda tanlash, guruhlash, ketma-ketlik tuzish va yechimni amalga ko‘rsatish kabi harakatlarni ham kuzatish zarur.

Pedagogik kuzatish integrativ faoliyatning natijalarini tushunishga yordam beradi. “Ilk qadam” dasturida bolaning rivojlanishini turli vaziyatlardagi kuzatishlar asosida baholash va to‘plangan ma’lumotlardan keyingi faoliyatni rejalashtirishda foydalanish nazarda tutilgan [3].

Mazkur maqolada integrativ faoliyat uchun quyidagi kuzatish yo‘nalishlari taklif etiladi: bolaning muhim belgini ajratishi, taqqoslash mezonini qo‘llashi, o‘z tanlovini izohlashi, muvaffaqiyatsiz urinishdan keyin yechimni o‘zgartirishi va avvalgi tajribasidan yangi vazifada foydalanishi. Bular tayyor diagnostik test sifatida emas, tarbiyachining pedagogik kuzatishini mazmunan yo‘naltiruvchi mezonlar sifatida qaraladi.

Kuzatish yozuvlarida bolaning mustaqil harakati bilan ko‘makdan keyingi harakatini farqlash foydalidir. Masalan, “predmetlarni guruhlash” degan umumiy qayd o‘rniga “predmetlarni rangiga ko‘ra mustaqil guruhlash, shakliga ko‘ra guruhlashda namuna talab qildi” tarzidagi yozuv keyingi vazifani aniqroq rejalashtirishga yordam beradi. Bir martalik natijadan qat’iy xulosa chiqarish o‘rniga, bolaning turli faoliyatlardagi harakatlarini vaqt davomida kuzatish maqsadga muvofiq.

Integrativ yondashuvning imkoniyatlarini amalga oshirish tarbiyachining metodik tayyorgarligiga ham bog‘liq. U faoliyatni rejalashtirishda qaysi fikrlash harakati rivojlantirilishini, faoliyatlar o‘rtasidagi bog‘lanish qanday yuzaga chiqishini va bola uchun qanday mustaqil tanlov qolishini aniqlashi kerak. Bir faoliyatga ortiqcha vazifa kiritish bolaning

28.09.2026

diqqatini asosiy bilish maqsadidan uzoqlashtirishi mumkin. Shuning uchun integratsiya mazmuniy jihatdan asoslangan va bolaning imkoniyatlariga mos bo‘lishi zarur.

XULOSA. Integrativ pedagogik yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirish uchun ta’lim mazmuni va faoliyatlar o‘rtasidagi aloqalarni maqsadli tashkil etish imkonini beradi. Uning nazariy-metodik ahamiyati bolaning kuzatish, amaliy sinash, tasvirlash va tushuntirish tajribalarini yagona bilish vazifasi bilan bog‘lashda namoyon bo‘ladi.

Manbalar tahlili asosida integrativ faoliyatni umumiy bilish maqsadidan kelib chiqib rejalashtirish, bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, mustaqil izlanishiga imkon berish hamda bilimni yangi vaziyatda qo‘llashni qo‘llab-quvvatlash tavsiya etiladi. Natijalarni baholashda tayyor ishning tashqi ko‘rinishi bilan birga bolaning taqqoslash, izohlash, yechimini o‘zgartirish va tajribasidan foydalanish harakatlari kuzatilishi lozim. Taklif etilgan metodik yechimlarning samaradorligini aniqlash esa keyingi tajriba-sinov tadqiqotlarining vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. 2020-yil 22-dekabr, 802-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. – Toshkent, 2022. – Integrativ rejalashtirishga oid qism: 21–22-betlar; pedagogik kuzatishga oid qism: 25-bet.
4. Qodirova F. R., Toshpo‘latova Sh. Q., Kayumova N. M., A‘zamova M. N. Maktabgacha pedagogika: darslik. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 688 b.